

Boda Mihály¹

A humanista háborús ideológia Magyarországon a 15–16. században: a „kereszténység védőbástyája”²

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.100

A 15–16. század olyan új korszak Magyarország történelmében, amikor a nyugat-európai eszmei és politikai változásoknak, illetve a dél-keleti török előre törésnek köszönhetően átalakult a háború igazoltságáról való gondolkozás. A humanista államelmélet, egyrészt, illetve a török előretöréssel védekezésre kényszerített európai kereszténység keleti határvidékén ebben az időszakban jelent meg a „kereszténység védőbástyája” háborús ideológia. Az ideológia tartalma, hogy Magyarország bástyaként védelmezi az európai kereszténység várát, és amelynek a korszakban való megjelenése azt jelzi, hogy Magyarország helyzete megváltozott a keresztény Európában.

Az 15–16. században Európában a humanista gondolkodással olyan fogalmak kerültek az politikaelmélet középpontjába, mint a félelem, az államérdek, az állami szuverenitás, a *virtú*, amelyek lehetővé tették az önálló, többnyire abszolutisztikusan szerveződő (nemzet)államok kialakulását a korszakban. Ugyanakkor a katolikus egyház humanista vezetői (mint II. Piusz pápa, X. Leo) még tettek egy kísérletet az egységes keresztény Európa megmentésére. Ez a kísérlet a *Respublica Christiana* gondolata volt.³ A kísérlet mögött az állt, hogy Európát, mint olyan politikai egységet kell felfogni, amiben ugyan már nem csupán a középkori keresztény nép (*populus Christianus*) található, hanem a keresztény népet „nemzeti” társadalmakra felosztó államok is. A nemzetállamok között a közös kereszténység, illetve a török fenyegetés politikai egységet biztosított. Ezt az egységet nevezték *Respublica Christiana*-nak.

1 A szerző jelen publikációja az Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) Hadtörténelmi, Filozófia és Kultúrtörténelmi Tanszéke által 2019. 10. 28-án, az NKE HHK kampuszán a Hadtörténet időszzerű kérdései 2019 címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-4-NKE-55 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának szakmai támogatásával készült.

3 Tuck, Richard: *The Rights of War and Peace* 27–29. o., Oxford, OUP, 2002.

A humanista háborús ideológia Magyarországon: a „kereszténység védőbástyája” ideológia – előzmények

A „kereszténység védőbástyája” ideológia (a továbbiak röviden csak *védőbástya-ideológia*) értelmében a Magyar Királyság a kereszténység várának/városának bástyája, aminek a funkciója, hogy feltartóztassa a várat/várost elfoglalni kívánó törököket. Az ideológiát nem csupán a „védőbástya” (*propugnaculum*) kifejezés segítségével fejezték ki, hanem előfordult, többek között, a „kőfal” (*murus*), a „védőfal” (*antemurale*) és a „pajzs” (*clipeus*) kifejezés is.⁴ Az ideológia első előfordulását 1440. március 8-ára szokás tenni,⁵ amikor az ezen a napon kibocsátott oklevelében I. Ulászló király Magyarországot (Lengyelországgal együtt) a kereszténység kőfalának és védőpajzsának nevezte.

A védőbástya-ideológia a szentháborús ideológiák egyike, amelyek alapján Isten parancsára, szándéka szerint, vezetésével, illetve az egyház vagy a vallás védelmében lehet igazoltan háborút viselni. A szentháborús ideológiák többsége, mint a keresztesháborús vagy athleta Christi ideológiák, támadó jellegű háborút indokol. A védőbástya-ideológia azonban ezekkel szemben védekező jellegű eszmerendszer,⁶ amely az egyház, a vallás, és a kereszténység védelmében fogja össze a török ellen harcolókat.

Bár a védőbástya-ideológia tartalma világosnak tűnik (ti. a Magyar Királyságnak kell megvédeni a kereszténységet a török fenyegetésétől), az eszme előzménye, eredete és összetevői összetettek.

Az általam talált legkorábbi hivatkozás Lukács, esztergomi érsekhez kötődik, aki 1161-ben levélben fordult a salzburgi érsekhez, talán válaszul arra, hogy az érsek megfedte a magyar érseket, és megkérdőjelezte a magyar érsek alkalmasságát a főpapi pozícióra. Lukács érsek a levélben így fogalmaz: „Nagy hálával tartozom azért, hogy kiváló Bölcsességed int engem szóval és tettel való hirdetésére annak, amiről szívemben meg vagyok győződve, és arra, hogy Veled együtt legyek Izrael házának védőfala...”⁷

Az idézetben a magyar egyházi magát éppúgy, mint salzburgi kollégáját „Izrael háza védőfalának” tartja, azaz annak, aki védelmezi a „Izrael házát”. Az Ószövetség Ezdrás könyvének 9. fejezetének 9. sora már használja az „Izrael házának védőfala” képet: „Mert szolgálunk, de nem hagyott el minket Istenünk szolgátságunkban: fölkelte irántunk a perzsa királyok jóindulatát, s életet öntött belénk, hogy fölépíthessük Istenünk házát és helyreállíthassuk romjait. Védőfalat emelt nekünk Júdában és Jeruzsálemben”.⁸

Az idézetben a zsidó nép babiloni fogságból – a perzsák jóvoltából – való visszatérésére, illetve a Második Templomra, mint Izrael házána a megépítésére történik

4 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 300. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936; Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 25. o., Budapest, 1937.

5 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 301. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936.

6 Vö.: Uo.: 307. o.

7 Lukács esztergomi érsek levele Eberhard salzburgi érsekhez. (1161) 99. o. In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.

8 Ezd 9.9. <https://szentiras.hu/SZIT/Ezd9> (letölve: 2019. 11. 06).

utalás, illetve ezzel összhangban az Isten által emelt védőfalra. A védőfalnak a funkciója, hogy védje a népet a viszontagságoktól.

Lukács nagyon hasonló értelemben használja a „védőfal” kifejezést, annyiban tér el a biblikus használatától, hogy a magyar főpap levelében a „védőfalat”, és így a kereszténység védőfalát az Istennek tetsző életet élő (fő)papok és tevékenységük alkotja.

A „védőfal” kifejezés használata a vallásvédelem valamilyen összefüggésében tehát nem a 15–16. század találmánya, hanem eredete visszanyúl legalább az Ószövegségig, illetve azt ismerték a magyar főpapok is a 12. században. A „védőfal” vagy másként, „kőfal” kifejezés nem is tűnik el a középkorral, hanem tovább él, előfordul a 15. században is, például 1410-ben Zsigmond magyar királyt XXIII. János pápa a kereszténység kőfalának nevezte.⁹

A „védőfal”, „kőfal” fogalmakra építő ideológiákat a 13. század közepétől kiegészítette a „kereszténység kapuja” ideológia. A kettő összefügg, hiszen egy falon általában kapu is van, így a fal nem csupán feltartóztatni képes a kívül levőket, hanem a rajta lévő kapun beengedni is.¹⁰ IV. Béla magyar király IV. Ince pápához írt levelében úgy fogalmaz, hogy: *„Abban állapotunk meg ugyanis sok tanácskozás után, hogy a Dunát várakkal erősítjük. Mert ez az ellenállás vize... Ha ezt, ami távol legyen, a tatárok egyszer birtokba veszik, nyitva áll a kapu számukra a többi katolikus hitű ország felé...”*¹¹

A kereszténység határvidékén lévő Magyar Királyság egyik fontos szereplője ekkor a kereszténység védelmezésének a tatárok, a rutének, a brodnikok (a korban az Al-Dunánál élő nép), a bolgárok és a bosnyákok ellen, ahogy a későbbiekben a törökök ellen, ezt azonban a középkorban a „kereszténység védőfala/ kapuja” ideológia segítségével fejezik ki.¹²

A „védőfal” azonban nem „védőbástya”, mivel az egyik egy pusztán elhatároló falszakasz, a másik azonban egy, a várakban önmagában is megálló, és önmagában is védhető egység. Úgy vélem, hogy a középkori gondolkodásban nem véletlenül fordul elő a „védőfal” kifejezés és fogalom használata, és nem véletlen a „védőbástya” megjelenése sem a korai újkorban. A „védőbástya” kifejezés megjelenését annak szokás tulajdonítani, hogy a korszakban épült ki a déli magyar kettős végvárrendszer, ami így adja az ötletet, hogy amiképpen a déli végvárak az ország „védőbástyái”, úgy (némi elvonatkoztatással) a Magyar Királyság is tekinthető kereszténység védőbástyájának.¹³

A „fallal” szembeállított „védőbástya”-ideológia azonban talán több eszmei tartalmat is magába foglal, mint a végvárak fizikai lététől való egyszerű elvonatkoztatást.

9 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 304. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936.

10 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 309–11. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936; Berend Nóra: Magyarország a kereszténység kapuja: egy ideológia születése. In: Nagy Balázs (szerk.) *Tatárjárás*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

11 IV. Béla király IV. Ince pápához írt levele. (1250. november 11.) 158. o. In: Makkai László és Mezey László (szerk.) *Árpád-kori és Anjou-kori levelek*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960. Terbénél a levél 1253-as dátummal szerepel.

12 Uo.: 156. o.

13 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 307–8. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936.

A középkor meghatározó politikaelméleti fogalma a politikai és társadalmi entitások organikus elmélete volt.¹⁴ Ennek az elméletnek ad hangot a korábban idézett Lukács érsek levelének a közvetlen folytatásában, ahol Lukács vélhetően igyekszik megmagyarázni a salzburgi érsek által ráolvasottakat: „... de kiválóságod előtt nincs rejtve az, hogy Krisztus testének sok tagja van. Más tag a szem, mely előre látja, hogy mit kell tenni és mit nem Isten egyházában, más tag a kar, mely kinyúl a szent egyház ellenségei ellen, más tagok a lábak, melyek támogatják és szolgálják a többi tagot”.¹⁵

Lukács az idézetben egy élő test, Krisztus testének, analógiájára fogja fel a keresztény társadalmat. A Lukács-hoz hasonlóan a 12. században élő és alkotó John of Salisbury foglalta össze a korábbi keresztény gondolkodásra is jellemző organikus állam- és társadalomelméletet.¹⁶ Salisbury tulajdonképpen úgy képzelte el a keresztény államot és társadalmat, mint egy olyan embert, akinek a lelke az Istent a földön képviselő Egyház, a feje a fejedelem, az egyik keze pedig a katonák. Ennek azért van jelentősége, mert a kereszténység védelmezője gondolatot még a 15. század végén is, több esetben, ennek az antropocentrikus gondolatnak a háttérében fogalmazták meg.

Vitéz János például a pápai követnek tartott beszédében 1454-ben így fogalmazott: „Sok verejtéket és sok fáradságot áldoztak az ellenség visszaszorítására jelenlegi király urunk dicsőséges elődei, sok változó sikerű küzdelmet vívtak ellene, és védelmezték – szilárd pajzs gyanánt saját oldalukat tartván elébe – a kereszténység többi részének arcát és szívét”.¹⁷

Majd szintén, 1454-ben követként a frankfurti birodalmi gyűlésen a törökök balkáni terjeszkedéséről így: „Onnét azután az ádáz erőszak szerte az összes szomszédokat megtámadva, és Európának szinte egészen a köldökéig elkóborolva végtére is Magyarországot határainál vetette meg a lábát”.¹⁸

Vitéz felhasználta a „kereszténység védelmezője” ideológiát, amiként korábban a „kereszténység védőfala”, vagy a későbbiekben a „védőbástya”-ideológia is ennek egy-egy variánsa, azonban a Vitéz által használt fogalom az organikus államelméletre támaszkodott, amennyiben az országot és az európai kereszténységet úgy fogja fel, mint aminek van sebzett oldala, arca, szíve, amit pajzzsal lehet védeni, illetve köldöke, ahol be lehet jutni.

Az organikus államelmélet a kereszténység és a társadalom szoros egységét volt hivatva biztosítani, amennyiben lehetővé tette a keresztény társadalom különböző részeinek az egymásra vonatkoztatását, illetve az egyes keresztény országoknak az egymásra vonatkoztatását. A 15. század humanistái és humanista pápai azonban, mint láttuk, másként képzeltek el a kereszténység egységét, és annak definiálásban

14 Lásd: Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története 159–191. o., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

15 Lukács esztergomi érsek levele Eberhard salzburgi érsekhez (1161) 99. o. In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.

16 John of Salisbury: Policraticus V.2., 103–104. o. Budapest, Atlantisz, 1999.

17 Vitéz János: A pápai követ előtt elmondott második válaszbeszéd 345. o. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

18 Vitéz János: Követi beszéd a frankfurti birodalmi gyűlésen. 353. o. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

az organikus államelmélet helyett az ókori gyökerekkel rendelkező humanista államelmélet, és az az által magába foglalt realista kormányzás fogalmaira támaszkodtak. A védőbástya-ideológia kialakulása ennek az államelméleti változásnak (is) köszönhető.

A védőbástya-ideológia eredete és tartalma

A humanizmus hozzájárulása a középkori és kora újkori államelmülethez az állam szerepének a hangsúlyozása volt a társadalom irányításában az egyházzal szemben, vagy az egyház mellett. Ez a szerep azonban nem volt adott a korai újkorban, hanem ki kellett alakítani. A Magyar Királyságban az állami szerepvállalás felerősítése a 15. század második felére, I. Mátyás uralkodásának korszakára, és a 16. századra, a török berendezkedés és az ország három részre szakadásának korszakára esett. Ebben az időben a korábban kialakult (köz)nemesi önkép, a szkíta–hun–magyar rokonság elmélete, és vele a humanista államelmélet vált állami ideológiává, a 16. században pedig, ezek folyományaként is, fontos szerepet kapott a haza és a haza megvédésének, egyesítésének fogalma. Alább, terjedelmi okok miatt, csak a szkíta–hun–magyar rokonság ideológia szerepének változását vázoló fel.

A szkíta–hun–magyar rokonság elmélete és a humanista államelmélet

A korai újkori ideológiai, politikai és társadalmi változások következtében a középkorban, az uralkodói elhivatottság részeként számon tartott hit- és vallásvédelmi feladatokat szélesebb társadalmi rétegek vették át.¹⁹ Amíg a 11–15. század során olyan magyar uralkodók vagy politikai vezetők álltak a szentháborús törekvések élére, mint I. (Szent) István, I. (Szent) László, IV. Béla, vagy Hunyadi János, addig a 15–16. században ezt a szerepet a nemesség, a köznemesség és a kialakuló (vegyes, köznemesi és paraszti) hajdúréteg vette át. Az átvétellel azonban a hit- és vallásvédelem általános keresztény ideológiája is módosult, az azt átvevő társadalmi rétegek által preferált ideológia szerint.

A nemesi ideológia gyökerei a 13. századba nyúlnak vissza. A század elején Anonymus (P. mester) *A magyarok cselekedetei*-ben összekapcsolta Attila hun uralkodót a magyar Árpád uralkodói dinasztiával, hangsúlyozva a közöttük lévő rokonságot, illetve Attila származását, és így az Árpád-dinasztia származását is, egészen az első szkíta királyig (Magóg) vezette vissza (Noé–Jáfet–Magóg–Attila–Ügyek–Álmos–Árpád). A rokonság következtében a szkíták tulajdonságai a hunokra és a magyarokra is jellemzők.²⁰ Anonymus szerint például a szkíták „keménységük” következtében minden ellenük irányuló támadást visszavertek, így Darius és Cyros perzsa királyok,

19 Benda Kálmán: *A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században)*. 7. o., Budapest, 1937; Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. 255. o., Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1934.

20 Anonymus: *A magyarok cselekedetei*. 10–11. o. In: Anonymus: *A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei*. Budapest, Osiris, 1999.

és Nagy Sándor sem járt ellenük sikerrel, és Attila révén a rómaiakat is legyőzték. Következésképpen, az Árpád-dinasztia uralkodóiról is elmondható, hogy semmiféle uralkodó hatalmának igáját nem viselték, hogy bírják a fáradalmat, harcban vitézek, mindent kockára tesznek, ha sérelmet kell megtorolni, és a zsákmánnyal szemben a győzelmet és a dicsőséget tartják fontosabbnak.

Az uralkodók közötti rokonsági kapcsolatot a 13. század végén Kézai Simon gondolta tovább *A magyarok cselekedetei*-ben, aki már nem csupán az uralkodók közötti rokoni viszonyt hangsúlyozta, hanem a két nép közötti rokoni viszonyt, illetve a hunoknak a szkítáktól való származását. Kézai szerint a hunok és a magyarok ősei Hunor és Magor, akik Ménrót óriás fiai, aki pedig Jáfet leszármazottja (Noé–Jáfet–Ménrót–Hunor/Magor–Attila–Álmos). Ménrót Babel tornyából, a nyelvek összezavarása után, Perzsiába költözött, ahol született meg Hunor és Magor, a hunok és a magyarok ősei. Hunort és Magort vadászat közben egy nőstényszarvas a Meotisz ingoványaiba vezetete, ahol beleszerettek a tájba, ezért letelepedtek, és megalapították a hun és a magyar nemzetet, illetve azok 108 nemzetségét. Amikor a Meotisz kicsi lett számukra, akkor az európai Szkítiába költöztek, amit felosztottak a 108 nemzetség szállásterületére. Ennek a 108 nemzetségnek a képviselői jöttek a Kárpát-medencébe.²¹

Amíg Anonymus inkább az uralkodó dinasztia hatalmát akarta stabilizálni az újonnan a kárpát-medencei társadalomban megjelenő népelemek igényeivel szemben,²² addig Kézai államelmélete az erősödő nemesség helyzetét igyekezett stabilizálni ideológiai eszközökkel, adott esetben az uralkodóval szemben is.²³ A nagyon hasonló, de fontos pontokon eltérő történetre alapozott ideológia először az uralkodói dinasztia érdekeit, majd a nemesség érdekeit szolgálta, azaz a 13. századi társadalmi változások során kiterjedt az ideológia társadalmi elfogadottságának a bázisa. Ez a folyamat tovább folytatódott a 15–16. században is.

A szkíta–hun–magyar rokonság elméletének folytatója a 15. század végén Thuróczy János *Magyarok krónikája* c. műve. Thuróczy nagyrészt Kézai elképzelését vette át azzal a két különbséggel, hogy nála, Anonymushoz hasonlóan, a hunok/magyarok nem Ménróttól/Nimródtól származnak (akinek az őse Kám és nem Jáfet, ahogy Kézai írja²⁴), hanem Magógtól, akinek az őse Jáfet;²⁵ illetve hogy a hun-magyar törzsek a Meotisz ingoványaiból nem az európai Szkítiába mentek, hanem az ázsiai Szkítiába.²⁶ Ez utóbbi változtatás eredményezi azt, hogy Thuróczy az oszmán törököket a magyarok rokonaiként kezeli.²⁷ Thuróczy Anonymushoz és Kézaihoz

21 Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. 90–94. o. In: Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*, Budapest, Osiris, 1999.

22 Lásd: Kristó Gyula: *A magyar nemzet születése*. 137–203. o., Budapest, Kossuth Kiadó, 1998.

23 Lásd: Szűcs Jenő: *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában*. (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai) 413–556. o. In: Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Budapest, Gondolat, 1984.

24 1 Móz 10. <https://szentiras.hu/SZIT/Ter10> (letöltve: 2019. 11. 06).

25 Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. 4. fejezet, 15. o. In: Thuróczy János: *A magyarok krónikája* – Rogerius mester: *Siralmas ének*. (Millennium magyar történelem), Budapest, Osiris Kiadó, 2001

26 Uo.: 7–8., 11. fejezet, 22–23., 30–31. o.

27 Uo.: 10. fejezet, 29–30. o.

hasonlóan hangsúlyozza az Attilával való rokonságot, sőt ezen még túl is megy, amikor I. Mátyást azonosítja Attilával, ami által a belpolitikai ideológiát külpolitikai és háborús ideológiává változtatta.

A 15. század végén többen, köztük Callimachus, lengyel diplomata, és Thuróczy is Attilaként hivatkoztak I. Mátyásra.²⁸ Thuróczy a *Magyarok krónikájá*-ban Mátyást, miután hadi sikereiről beszélt, Attilaként idézte meg: *„Még a nagy Mohamed – akinek lándzsája senkit nem kímélt – sem merte soha nyílt csatában próbára tenni ennek a királynak az erejét. Jajca vára alól is, mint már elmondottuk, meg Moldvából is hanyatt-homlok futott a kardja elől, s várakozásában csalódva tért vissza saját földjére; a végzet tette győzedelmessé ezt az embert. Ezért tetteinek dicsőségére ezt a verset szerezték:*

*Sors kegye: eljött újra a húnok hajdani fényes
korszaka, melyben Attila király aratott diadalmat.”²⁹*

A Mátyás és Attila közötti kapcsolat hangsúlyozásával továbbra is előtérben volt a (szkíta–)hun–magyar rokonság, ami alapján a magyarok egyik legfontosabb tulajdonsága a harccosság, és az állami érdekek védelme, csak most már nem csupán egy társadalmi réteg, egy rend ideológiájaként, hanem állami ideológiaként.³⁰

A Mátyás é Attila közötti kapcsolatot tovább erősített a két uralkodó jellemzése a korszakban. Thuróczy ugyanis nagyon hasonlóan jellemezte Mátyást, mint majd Oláh Miklós esztergomi érsek fogja jellemezni Attilát a 16. század közepén: *„Hát nem megfontolt ő a tanácsban, mint uralkodóhoz illik, kegyelmes és könyörületes a vétkezőkhöz, leleményes és óvatos az ország ügyeinek intézésében, tette kész, mer nagy és nehéz dolgokba kezdeni, fáradhatatlan a terhek viselésében, éles eszű az eshetőségek elgondolásában és megelőzésében, óvatos a veszélyek elkerülésében, okos az ellenség csapdáinak és szándékainak leleplezésében és megghiúsításában, csodás módon felkészült a hadügy egész területét és a kormányzás minden tevékenységét tekintve, mestere a színlelésnek, dicsvágyó a végtelenségig és nem arra született-e, hogy uralkodjék?”³¹*

És Oláh Miklós Attilája: *„Athila, magyarul Ethele... teste fáradtságot, éhséget virrasztást, hideget-meleget egyaránt tűrő, hatalmas lelki erő, ötletes, merész, harcrakész és hadi dolgokban gyakorlott, dicsvágyó, az ellenség megcsalásában, cselek és csapdák állításában, kijátszásában zseniális és ravasz, a csatában mindenre tekintő... s népének jó fejedelme, a fennhéjázókkal szemben kegyetlen, az alázatosokhoz pedig készséges és könyörületes”.*³²

28 Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 14–15. o., Budapest, 1937; Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. 26–28. o.

In: Rácz Lajos: Rex et Regnum. Budapest, Gondolat, 2016.

29 Thuróczy János: A magyar krónikája. 262. fejezet, 335. o. In: Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Siralmas ének. (Millennium magyar történelem), Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

30 Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 13–16. o., Budapest, 1937; Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. 26. o. In: Rácz Lajos: Rex et Regnum. Budapest, Gondolat, 2016; Klaniczay Tibor: A kereszteshad eszméje és a Mátyás-mitosz. 9–10. o.

In: Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) (78), 1975/1.

31 Thuróczy János: A magyarok krónikája. 260. fejezet, 328. o. In: Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Siralmas ének. (Millennium magyar történelem), Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

32 Oláh Miklós: Athila. 334. o. In: Kulcsár Péter (szerk.) Humanista történetírók. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

Thuróczy és Oláh uralkodói ideálja az a fejedelem, aki önállóan, alapvetően a hasznosságra és az államérdekre tekintettel, a vallási és az erkölcsi szempontokat sok esetben mellőzve vezeti az országot. Mátyás esetében erre annak a hangsúlyozása teremt lehetőséget, hogy már őse, Attila is így uralkodott, mint ahogy korábban szkíta ősei is. Ez az uralkodói kép azonban nagyon közel áll ahhoz a képhez, ahogyan Machiavelli fogja jellemezni a realizmus szempontjából ideális fejedelmet.³³

Abban a politikai helyzetben, amiben a Magyar Királyság volt a 15–16. században, azaz a török jelentette folyamatos veszélyben, a korai újkori ideológiai változások nem jártak együtt a keresztény eszmék teljes háttérbe szorulásával, hanem a humanista és realista eszmék sokkal inkább a keresztény eszmékkel összeolvadva, alakították ki a külpolitikai és háborús ideológiát. Ez az új politikai és háborús ideológia volt a védőbástya-ideológia, amely által Magyarország az európai kereszténység egy egysége lett.

Konklúzió és összefoglalás

A török veszély többféleképpen is befolyásolta az európai kereszténység, és az európai államok, köztük Magyarország sorsát. A török előre törés megerősítette az európai katolikus keresztény államoknak, a korszakra egy kicsit meglazult, közösségét, újra közös céllá téve a hitetlenek elleni harcot, ami korábban is komoly összekovácsoló erő volt. A korábbi kereszties hadjáratok azonban a korszakra már megszűntek, a 14. század végére a litvánok ellen viselt háborúk maradtak abba, a 15. századra pedig Európa másik végén véget ért a Reconquista. A törökök elleni vallásos ideológiájú közdelem, első pillantásra, azt a közös keresztény hitet és közös keresztény Európa-képet elevenítette fel, ami a korábbi kereszties hadjáratoknak volt vagy az oka/indoka, vagy a következménye.

A törökök előre törése 1396-ban és 1444-ben még hozott valamilyen mértékű keresztény összefogást, azonban többek között e hadjáratok sikertelensége miatt, az elkövetkezőkben Európa keresztény egysége már csak az érzések és a beszédek szintjén mutatkozott. A nagyobb támadó hadjáratok megszűntek, és az európai hatalmak sokkal inkább a védelemre koncentráltak. Így nem véletlen, hogy az éppen regnáló pápák elkezdtek a kereszténység védőbástyájának, pajzsának, védőfalának stb. nevezni az éppen a török előrenyomulás útjában álló államokat, kezdve Bizánc-tól (1400-ban VII. Bonifác), a balkáni államok fejedelmeinek, köztük Kasztrióta Györgyön (V. Miklós) át, egészen Lengyelországig és Magyarorszáig. A pápai politika azonban sikertelen volt, mivel a bizánci császár inkább a szultán barátságát kereste, a balkáni bogumil (szerbek) és patarénus (boszniai) népek pedig a 14. század végétől kezdve egyre inkább a törökök oldalán vettek részt a harcokban.³⁴

33 Machiavelli, Niccoló: A fejedelem. 21–58. o. In: Niccoló Machiavelli művei. Első kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.

34 Benda Kálmán: A keresztény közösség, Magyarország és a török hatalom a XV. században. 8–13. o. In: A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történelemkutató Intézet évkönyve (VI), 1936.

A pápának, a kereszténység vezetőjének, ez a politikája azonban jól jelzi, hogy a középkori keresztény közösség határai kitágultak, és magukba foglalták a korábban szakadárként számon tartott, de 1439-ben a katolikus kereszténységgel unióra lépő bizánci kereszténységet is, illetve Magyarországot is. Magyarországra ugyanis a keresztény Európa általában nem baráti szemmel nézett. A 1147-ben, a második keresztes hadjárattal Magyarországon járt Freisingi Ottó szerint: *„Az említett magyarok pedig rút ábrázatúak, szemük beesett, alacsony termetűek, szokásaikat és nyelvüket illetőleg egyaránt barbárok és vadak, úgy, hogy joggal hibáztatható a végzet, vagy inkább csodálandó az isteni elnézés, a mely, nem tudom mondani, hogy embereknek, – hanem ilyen emberi szörnyetegeknek oly gyönyörűséges országot adott”*.³⁵

A „szörnyetegen”, akik nem olyanok, mint „mi”, akikkel nincsenek közös értékeink és szabályaink. A „szörnyetegen” ezért nem is teljes jogú tagjai a keresztény civilizációnak, annak a határán, de a határ külső részén élnek.

A külső határszéli helyzet megváltozott a 15–16. századra, amikor Magyarország, mint a „kereszténység védőbástyája” a kereszténység külső széléről a határ belső szélére került. Persze a nyugati követek a 16. században sem voltak teljesen elégedettek a magyarok életmódjával. Az 1523-ban Magyarországon járó velencei követ a következőket írja jelentésében: *„A magyarok általában a világ legrosszabb fajtája. Nem szeretnek és nem becsülnék egyetlen nemzetet sem a világon s egymást sem szeretik. Mindenki a maga kényelmére gondol, lopják a közt és kevesen törődnek vele”*.³⁶

A velencei követ problémái azonban már nem Freisingi Ottó problémái. A velencei követnek nem az a problémája, hogy nem talál közös nevezőt a magyarok és a velenceiek között, hanem az, hogy a velencei mércének a magyarok nem teljesen felelnek meg (de megfelelhethetnének). Természetesen az itáliai humanizmus egyik fellegrából Magyarországra érkező követ számára volt mit kritizálni, a sok humanista által népszerűsített védőbástya-gondolat azonban azt jelezi, hogy a török veszély következtében Magyarország a keresztény Európa teljes jogú tagjává vált.

Ez a tagság azonban jelentősen más logika mentén alakult ki, mint ami fennállt a középkori keresztény Európa és a tagkirályságok között. Magyarország, a többi európai állammal együtt, a humanista államelméletnek köszönhetően modern, önálló állammá alakult, amely emellett keresztény állam is volt. Ennek a folyamatnak a humanista gondolkodás mellett összetevői voltak még a török veszély és a középkori magyar politikaelméleti hagyományok (és a reformáció). A török veszély ösztönzően hatott az európai államokra, hogy Magyarországot befogadja Európába, míg a török veszély (és a reformáció) együtt hozzájárult ahhoz, hogy a középkori magyar politikaelméleti hagyományok a társadalomnak a korábnál szélesebb rétegeire terjedjenek ki.

A szkíta–hun–magyar rokonság elmélete, hangsúlyozva, hogy ezek a népek egyaránt független és igen vitéz népek, hagyományosan az uralkodói dinasztia vagy a nemesség származásának és hatalmának a biztosítását szolgálta. A 16. században

35 Freisingi Ottó: I. Frigyes császár tettei. 107–108. o., Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1913.

36 Lorenzo Orio lovag jelentése 1523-ból. LXII. o. In: Balogh István: Velencei diplomatán Magyarországról (1500–1526), Szeged, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat RT. Nyomdája, 1929.

azonban ez az elmélet a vitézség jegyében, illetve a reformáció eszméinek köszönhetően, a létrejövő vitézlő rend tagjaira is kiterjedt. A vitézlő rend pedig magába foglalta a nincstelen vagy lecsúszott nemes mellett a korábban a törvények szempontjából sokszor elítélhető hajdúkat, illetve a szökött vagy hazátlanná vált parasztokat.

IRODALOMJEGYZÉK

- IV. Béla király IV. Ince pápához írt levele (1250. november 11.). In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.
- Anonymus: A magyarok cselekedetei. In: Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei, Budapest, Osiris, 1999.
- A páriját ritkító hős, Zrínyi Miklós végzetére. In: Kovács Sándor Iván (szerk.) Angol életrajz Zrínyi Miklósról, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1987.
- Benda Kálmán: A keresztény közösség, Magyarország és a török hatalom a XV. században. In: A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történelmekutató Intézet évkönyve (VI), 1936.
- Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). Budapest, 1937.
- Berend Nóra: Magyarország a kereszténység kapuja: egy ideológia születése. In: Nagy Balázs (szerk.) Tatárjárás, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Biblia. Szent István Társulat, online kiadás, <https://szentiras.hu/SZIT> (letöltve: 2019. 11. 06).
- Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1934.
- Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.
- Fodor Pál: Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. In: Történelmi Szemle (XXXIX), 1997/1.
- Freisingi Ottó: I. Frigyes császár tettei. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1913.
- John of Salisbury: Policraticus. Budapest, Atlantisz, 1999.
- Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. In: Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 1999.
- Klaniczay Tibor: A keresztihad eszméje és a Mátyás-mítosz. In: Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) (78), 1975/1.
- Kristó Gyula: A magyar nemzet születése. Budapest, Kossuth Kiadó, 1998.
- Lorenzo Orio lovag jelentése 1523-ból. In: Balogh István: Velencei diplomatán Magyarországról (1500–1526). Szeged, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat RT. Nyomdája, 1929.
- Lukács esztergomi érsek levele Eberhard salzburgi érsekhez (1161). In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek. Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.
- Machiavelli, Niccoló: A fejedelem. In: Niccoló Machiavelli művei. Első kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.
- Oláh Miklós: Athila. In: Kulcsár Péter (szerk.) Humanista történetírók. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
- Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. In: Rácz Lajos: Rex et Regnum. Budapest, Gondolat, 2016.
- Szűcs Jenő: Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai). In: Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Budapest, Gondolat, 1984.
- Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. In: Egyetemes Philológiai Közöny (60), 1936.
- Thuróczy János: A magyarok krónikája. In: Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Síralmas ének (Millennium magyar történelem). Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Tuck, Richard: The Rights of War and Peace. Oxford, OUP, 2002.
- Vitéz János: A pápai követ előtt elmondott második válaszbeszéd. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.
- Vitéz János: Követi beszéd a frankfurti birodalmi gyűlésen. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.